

Felsefe Etkinliklerinin Okul Öncesi Dönem Çocukların Felsefi Tutum ve Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi

The Examination of The Impact of Philosophy Education Activities Applied on Pre-School Term Children on Philosophical Attitude and Behaviors of Children

Rabia DİRİCAN¹, Ümit DENİZ²

Öz

Araştırma, okul öncesi dönem çocuklarına yönelik hazırlanan felsefe etkinliklerinin çocukların felsefi tutum ve davranışlarına etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada, ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel araştırma modeli kullanılmış ve 20 deney ve 22 kontrol olmak üzere toplam 42 çocuk araştırmaya dahil edilmiştir. Veri toplamak amacıyla Demografik Bilgi Formu ve araştırmacı tarafından geliştirilen Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Felsefi Tutum ve Davranışlarını Belirleme Kontrol Listesi kullanılmıştır. Araştırmada, deney grubuyla 12 hafta süresince haftada iki oturum felsefe etkinlikleri yapılmıştır. Kontrol grubu ise kendi öğretmenleri ile MEB etkinliklerine devam etmiştir. Elde edilen veriler SPSS Paket Programı ile değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre yapılan felsefe eğitimi etkinliklerinin, çocukların felsefi tutum ve davranış puanlarında deney grubu lehine bir farklılaşma yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuklarla felsefe, çocuklar için felsefe, felsefi tutum

Abstract

This study is made to examine the impact of philosophy activities on philosophical attitude and behaviors of pre-school children. In the study pre-test – last test control group semi-examinational model is used and 42 children, being 20 experiments and 22 control groups within study group. In order to collect data, Control List to Determine Philosophical Attitude and Behaviors of Children in Pre-School Term developed by the researchers and Demographic Information Form are used. For two days a week for 12 weeks, Philosophy with Children Education Activities are applied to children in experiment group by the researcher. Routine programs of children in control group are continued by their teachers, no philosophy activity is made. In order to determine the difference between pre-test and last tests applied to experiment and control groups was used SPSS. It is determined that there is a meaningful difference in advantage of experiment group between the last test scores.

Keywords: Philosophy with children, philosophy for children, philosophical attitude

¹ Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye

² Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Atıf / Citation: Dirican, R., & Deniz, Ü. (2020). Felsefe etkinliklerinin okul öncesi dönem çocukların felsefi tutum ve davranışlarına etkisinin incelenmesi. *Kastamonu Education Journal*, 28(1), 421-430. doi:10.24106/kefdergi.3625

Extended Abstract

Introduction: Philosophy has been regarded as a field which is hollow, hard to understand and detached from life. However, philosophy is exactly in the center of life as it questions the existing, thinks about knowledge and distinguishes between the good and the bad in ethical area. Philosophy, meaning love of wisdom, is the endless journey of the individual, who is seeking for the truth, towards self-realization. It is understood that objectives of philosophy and education are in fact inseparably intertwined. The fact that it is not compulsory to prove an asserted idea in philosophy – in other words the fact that its propositions are dialectical- provides the child with an unlimited opportunity of learning and expressing his thoughts freely.

Philosophy is the name of systematic thinking on existence. Although it is considered as an abstract and metacognitive thinking action by the public, it is possible to arrange enjoyable activities in philosophy education which, if planned well, can be implemented easily with every age group. During the education, which will basically be started by asking the right questions and encouraging children to ask the right questions, mind can be educated in terms of systematic thinking. Philosophical attitude also begins to form gradually in an individual who gets used to systematic thinking required by philosophical thought. In this regard, philosophical thought and attitude are skills that can be gained through education.

The aim: In the research that is made to examine the impact of philosophy education activities applied to preschool term children on philosophical attitude and behaviors of children.

Method: Pre-test – last test control group semi-examinational model is used in the research. 42 children and, being 20 experiments and 22 control groups continuing to kindergartens of elementary schools in middle socio – economic region of Keçiören District of Ankara Province, are included in the research. Children are selected from different schools in order to prevent experiment and control groups getting affected from each other. In order to collect data, Control List to Determine Philosophical Attitude and Behaviors of Children in Pre-School Term developed by the researcher. For two days a week for 12 weeks, Philosophy with Children Education Activities are applied to children in experiment group by the researcher. Routine programs of children in control group are continued by their teachers, no philosophy activity is made, however 3 sessions are made with ethical reasons after research data are collected. In order to determine the difference between pre-test and last tests applied to experiment and control groups, MannWhitney U Test is applied, while Wilcoxon Signed Rank Test is applied in order to determine the difference between pre-test and last test of experiment and control groups.

Findings: It is determined that there is no meaningful difference in pre-test scores of children in experiment and control groups in terms of philosophical attitude and behaviors according to findings obtained as a result of the analysis of data, while there is a meaningful difference in advantage of experiment group between the last test scores.

Conclusion: According to these findings, it can be said that philosophy education activities made with the scope of the research provide contribution to the development of philosophical attitude and behaviors of children in experiment group. As a result of the research, it is possible to say that philosophy education activities have a positive impact on the talents of children especially to make prediction, to justify opinions, to be able to say different ideas, to be tolerant, to be courageous to incidents happening around and to ask questions. However, it is confirmed that philosophical events are not efficient on talents to say the reasons of emotions and thoughts and to ask questions related with what they listen.

1. Giriş

Platon'un Theaitetos diyalogunda Theaitetos, Sokrates'e şöyle söyler: "Buna inan aziz Sokrates; ortaya attığın sorunları kendimde de duyarak, birçok kez çözümlenmek için çalıştım. Fakat ne yazık ki, ne kendi bulduğum çözümler beni tatmin edebildi, ne de başkalarının yanıtlarında senin aradığın kesinliği bulabildim. Fakat öte yandan, bilmek arzusundan bir türlü kurtulamıyorum. Sokrates: Bu duyduğun acılar, benim aziz Theaitetos'um, boşluğun değil, gebeliğin acılarıdır." (Platon, 1995, s.189). Bilgelik üzerine olan bu diyalogta Sokrates, insan ruhunun sonu gelmez bir merakla bilme arzusunda olduğunu ve ruhundaki bu doluluğun gün yüzüne çıkarılmazsa insana acı verebileceğini anlatmaktadır. Felsefenin başladığı nokta da burasıdır. Felsefe, bir bakıma insanın çocukluğundan getirdiği doğal merak duygusu neticesinde sorduğu sorulara cevap arama girişimidir. En genel tanımıyla bilgelik sevgisi anlamına gelen felsefe, insanın bilme isteğiyle beliren sorular ve merakla meydana gelen bir etkinliktir.

Felsefenin can damarı soru sormak, araştırmak ve düşünsel denemeler yapmaktır. Hatta bu, varılacak sonuçların neler olacağı veya nasıl sonuçlara varılacağına henüz bilinmediği durumlarda dahi geçerlidir (Heimsoeth, 2007, s.19). Soru sormak deyince elbette akla ilk gelen çocuklardır. Sonu gelmez bir merak duygusu ile içinde bulunduğu evreni, çevresini tanımaya çalışan çocuk için bunun ilk yolu şüphesiz bir bilene ya da iç sesiyle kendine sormaktır. Onun bu soru sorma iştiağını canlı tutabilmek, onu felsefeye ve hayata hazırlamada birinci yol olacaktır. Ezeli yazgısı ve görevi soru sorarak anlam arayışında bulunmak olan felsefe, insanlık tarihinin başından beri var olagelmiş bilinen, bilinmeyen, değişen, devredilen, anlam yitimine uğrayan, yeni baştan inşa edilen her şey üzerine sistemli düşünmenin adıdır; bitmeyen, tüketilemeyen bir süreçtir. Kadim soruların insanların umutları, inançları ve yaşantıları değiştikçe yeni ve farklı biçimlerde ortaya atıldığı süregelen bir inşa eylemidir. Küçük yaşlardan itibaren felsefe eğitimi başlandığı takdirde, bu süregelenlik, kişiye hayatı boyunca tutarlı bir yaşantı sağlayacak bakış açısı ve tutum kazandırır.

Felsefe, en temelde insanın yeryüzündeki anlam arayışına bir cevap girişimidir (Bayraktar, 2013, s.xi). İnsan, diğer canlılardan farklı olarak bu dünyaya neden geldiğini, ne aradığını, ne bulmak istediğini, hayatın ve evrenin anlamını sorgular. Onun bazı sorularına bilimin, dinin veya sanatın içerisinden cevap vermek mümkün iken bazı sorularına diğer bilgi türlerinin verileriyle cevap vermek mümkün olmamaktadır. Felsefi bilginin, diğer bilgi türlerinin aksine bilgi üzerine bilgi olmak gibi bir özgürlüğü vardır (Bayraktar, 2013, s.9). Bu haliyle değer ve anlam arayışında olan felsefe, bütün hadiseleri ve bilgileri bütünlüklü bir bakış ile değerlendirme eğilimindedir. İşte bu nedenle felsefe, insan eğitiminde eksikliği derinden hissedilen temel bir yapı taşıdır. Bilimin parça parça ettiği insan ve evren algısı, ancak felsefenin getirdiği bütünlüklü bakış açısı ile tamamlanacak ve insan, çocukluğundan beri sora geldiği tüm soruların yanıtını felsefe ile daha net ve bütün halinde görebilecektir. Belli olay gruplarını konu olarak alan ve bunların nedenlerini gözlemek, meydana geldikleri kanunları açıklamak amacıyla olan bilimlerden farklı olarak felsefe, alemi bütün olarak açıklamak ve evrensel olarak anlatmak için bu grup ve kanunların üstüne yükselen insan zihninin çabasıdır (Weber, 1991, s.1). En nihayetinde felsefe, kişiye bütünlüklü ve eleştirel bakış açısı, etik kaidelere bağlılık ve zihin berraklığı şeklinde geri dönecek olan bir tutum eğitimidir. Bu bağlamda "felsefe tutum" ile kast edilen, aslında felsefenin nihai amacından başka bir şey değildir. UNESCO (2007)'nin de belirttiği gibi felsefe, çocuğun düşünme becerilerini, problem çözme yeteneğini geliştirme, sosyal-duygusal, dil ve zihinsel gelişimini destekleme gibi pratik faydalarının olmasının yanı sıra en temelde çocuğun kendini inşa etmesinde rehber olma gibi daha varoluşsal bir nedeni vardır. Çocuklarla felsefe, tarihsel süreçteki kadim insanlık soruları ve felsefenin kendine özgü nosyonları içerisinden çocukların kendi seviyelerine ve kendi hayat meselelerine uygun olarak evreni ve şahsi olarak kendilerini anlamlandırma gayretine bir başlangıçtır. Sokrates'in "sorgulanmayan bir hayat yaşanmaya değer" özdeyişiyle de ifade ettiği gibi felsefe, hayatın anlamını keşfetmeye yönelik bir yolculuktur. Çocuk, bu yolculuğa ne kadar erken başlarsa, hayatta yol alması da o kadar hızlı olacaktır. Bu araştırmanın amacı, okul öncesi eğitimde felsefenin gerekliliğini vurguladıktan sonra çocuklara felsefe eğitimi etkinlikleri uygulayarak çocukların felsefi tutum ve davranışlarında bir gelişme olup olmadığını tespit etmektir.

2. Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Deseni

Araştırmanın temel amacı okul öncesi dönem çocuklarına yönelik hazırlanan felsefe etkinliklerinin çocukların felsefi tutum ve davranışlarına etkisini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda, çalışmada ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel araştırma modeli kullanılmıştır. Ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel araştırma modeli; her iki gruba da ön test ve ardından gruplardan birine deneysel koşullar uygulandıktan sonra iki grup katılımcıya da son testin

uygulandığı bir araştırma tasarımıdır (Johnson & Christensen, 2014, s.303). Bu modelin ilk aşamasında deney ve kontrol grubundaki elemanlar birbirlerine benzer olacak şekilde var olan gruplardan oluşturulur. Daha sonra her iki gruba ön test yapılarak uygulama öncesi başlangıç durumları tespit edilir. Bir sonraki aşamada ise kontrol grubuna herhangi bir uygulama yapılmazken deney grubu uygulamaya tabi tutulur. Son aşamada ise son test yapılarak her iki grupta bağımlı değişkenin etkisi ölçümlenir (Baştürk, 2009, s.39). Araştırmada orta sosyoekonomik düzeydeki iki ayrı ilkokulun bünyesinde bulunan birer anasınıfları deney ve kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Gruplardaki çocuklar, yaş, cinsiyet, kardeş sayısı, anne-baba öğrenim düzeyi gibi değişkenlerde tam eşleşme sağlamamaktadır. Çocukların felsefi tutum ve davranışlarını ölçmek için öncelikle “Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Felsefi Tutum ve Davranışlarını Belirleme Kontrol Listesi” deney ve kontrol grubuna uygulanmış, ardından deney grubuyla felsefe eğitimi etkinlikleri yapılmıştır. Daha sonra ise “Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Felsefi Tutum ve Davranışlarını Belirleme Kontrol Listesi” deney ve kontrol grubuna son test olarak uygulanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırma, 20 deney ve 22 kontrol olmak üzere toplam 42 çocuk üzerinden yürütülmüştür. Araştırmanın deney ve kontrol grubunu Ankara İli Keçiören İlçesinin orta sosyoekonomik düzey bölgesinde bulunan “X” ve “Y” ilkokullarında 2017-2018 Eğitim Öğretim yılında öğrenim gören 52-72 aylık çocuklar oluşturmuştur. Araştırmada öncelikle, Türkiye İstatistik Kurumu’nun verileri (2016) doğrultusunda, Keçiören İlçesi’nde bulunan orta sosyoekonomik düzeydeki ilkokullar belirlenerek listelenmiştir. Listelenen toplam 31 okuldan ikisi kura ile belirlenmiş ve bu iki okuldan birer anasınıfları seçilerek deney ve kontrol grubu oluşturulmuştur. Araştırmaya katılan çocukların % 42,8’i 52-60 ay, %52,4’ü 61-71 ay grubunda yer almaktadır. %4,8’inin ay olarak yaş grubu hakkında bilgi edinilememiştir. Çocukların %47,6’sı kız, %52,4’ü ise erkektir.

Veri Toplama Aracı

Veri toplamak amacıyla, araştırmacılar tarafından geliştirilen “Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Felsefi Tutum ve Davranışlarını Belirleme Kontrol Listesi” kullanılmıştır.

Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Felsefi Tutum ve Davranışlarını Belirleme Kontrol Listesi

Araştırmada, çocukların felsefi tutum ve davranışlarını ölçmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Felsefi Tutum ve Davranışlarını Belirleme Kontrol Listesi kullanılmıştır. 29 maddeden oluşan liste, öğretmenlerin çocukları değerlendirmesine dayalıdır ve evet/hayır (1/0) şeklinde puanlanmaktadır. Yapılan madde ve test istatistiklerine göre, Okul Öncesi Dönem Çocukların Felsefi Tutum ve Davranışlarını Belirleme Kontrol Listesinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu söylemek mümkündür (Dirican & Deniz, 2017).

Çocuklarla Felsefe Eğitimi Etkinlikleri

Felsefe etkinlikleri için öncelikle, felsefi sorgulamayı destekleyici ve Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Felsefi Tutum ve Davranışlarını Belirleme Kontrol Listesi’nin ölçmek istediği tutum ve davranışları destekleyen kazanım ve göstergeler oluşturulmuştur. Daha sonra etkinliklerin hazırlanması için gerekli literatür taraması yapılarak geliştirilen çocuklar için felsefe programları incelenmiş ve etkinlikler Okul Öncesi Eğitim Programı MEB etkinlik formatına uygun şekilde hazırlanmıştır. Hazırlanan etkinlikler deney grubuna 12 hafta boyunca haftada 2 oturum şeklinde araştırmacı tarafından uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS paket programı ile değerlendirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde öncelikle betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır. Hangi istatistiklerin yapılacağına karar vermek için verilerin normalliği incelenmiş ve normal dağılım göstermemesi sebebi ile non-parametrik testler kullanılmıştır. Deney ve kontrol grubuna uygulanan ön test ve son testler arasındaki farklılığı belirlemek amacıyla Mann-Whitney U Testi, deney grubunun ön test ve son testi arasındaki farklılığı belirlemek amacı ile Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi uygulanmıştır. Ayrıca uygulama öncesi ve sonrası gruplar arası farklılığı belirleyebilmek için kontrol listesi maddelerine ki-kare testi yapılmıştır. Deney grubunun son test puanları ile üç hafta sonra yapılan kalıcılık testi arasında anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek için Wilcoxon İşaretli Sıralar testi kullanılmıştır.

3. Bulgular

Felsefe eğitimi etkinliklerinin çocukların felsefi tutum ve davranışlarına etkisinin incelenmesi amacı ile yapılan araştırmanın bulgularına bu bölümde yer verilmiştir.

Tablo 1. Deney ve kontrol grubundaki çocukların felsefi tutum ve davranışlarını belirleme kontrol listesi ön test toplam puanlarının mann whitney u testi sonuçları

Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Deney	20	21,88	437,50	212,500	,850
Kontrol	22	21,16	465,50		

p < .05

Tablo 1 incelendiğinde, deney ve kontrol grubundaki çocukların felsefi tutum ve davranış ön test puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir, U=212,500, p>.05. Bu bulgu araştırma başlangıcında deney ve kontrol grubunda yer alan çocukların felsefi tutum ve davranış puanları arasında farklılık olmadığını göstermektedir. Bu durum, araştırma öncesinde felsefi tutum ve davranış puanları açısından deney ve kontrol grubunun benzer olduğu şeklinde de ifade edilebilir.

Tablo 2. Deney grubundaki çocukların felsefi tutum ve davranışlarını belirleme kontrol listesi ön test ve son test puanlarının wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları

Ön Test-Son Test	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif Sıra	0	,00	,00	3,924	,000*
Pozitif Sıra	20	10,50	210,00		
Eşit	0				

p < .05

*Negatif sıralar temeline dayalı

Tablo 2’de görüldüğü gibi analiz sonucunda deney grubundaki çocukların uygulama öncesi ve sonrası aldıkları felsefi tutum ve davranış puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır (z=3,924, p<.0001). Fark puanlarının sıra ortalaması ve toplamları dikkate alındığında, gözlenen bu farkın pozitif sıralar yani son test puanı lehinde olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre çocuklarla felsefe eğitimi etkinliklerinin, çocukların felsefi tutum ve davranış puanlarında farklılaşma yarattığı söylenebilir.

Kizel (2015)’e göre, çocuklarla felsefe, çocukların eleştirel düşünme becerilerini ilerleterek onların felsefi sahaya aktif katılabileceği bir alan yaratır. Bilgiye odaklanmaktan ziyade felsefe, çocukların dünya ve varoluş hakkındaki meraklarını uyandırarak felsefi hassasiyet kazandırır (Lone, 2013). Lipman (1988)’a göre insana, insanın yaşamına ve doğasına dair varoluşçu meselelerle ilgilenmek orijinal ve otantik felsefe sorularından doğru yola çıkmayı gerekli kılar. Çocukların felsefi hassasiyet kazanmaları onların aynı zamanda sosyal ve etik meselelerle duyarlılık kazanmaları anlamına da gelir. Lipman’ın bu fikirlerinden yola çıkarak, felsefe eğitimi çocukların, sorgulama, akıl yürütme, tutarlı cümleler kurma gibi sözlü veya sayısal yeteneklerini geliştirdiği söylenebilir.

Gruioniu (2013)’ye göre felsefe eğitimi özellikle ilkökul ve ortaokul seviyesinde çocukların bağımsız düşünme, dinleme ve konuşma, merak ve yaratıcılıklarını geliştirme için son derece etkili bir yoldur. Toplumsal problemlerin fark edilmesi, çözümlenmesi ve medeniyetin ihya edilmesi için yalnızca bilim ve teknoloji sahasında değil sanat ve felsefe alanında da bilgi üretmeye ihtiyaç vardır. Gruioniu (2013)’ye göre çocuklarla felsefe, genç zihinlerin çağın getirdiği hızlı değişimlerle başa çıkabilmesi için, çok değerli bir araçtır.

Çayır (2015)’in, ilkökul 3. sınıf öğrencileri ile yaptığı çalışmada, felsefe eğitimi sonunda farklı açılardan düşünme, kavramları günlük hayatla ilişkilendirme, filozoflardan ve felsefeden hoşlanma, kavramlara yönelik farkındalık gibi gelişmeler gözlemlenmiştir. Ayrıca çocukların somuttan soyuta doğru bir düşünme süreci izlediği ve kavramlara toplumsal açıdan yaklaşıtları kaydedilen bulgular arasındadır(Çayır, 2015, s.iii). Çocuklarla felsefenin gizil amaçlarından biri de onlara felsefeyi sevdirmek suretiyle ileride filozoflara ve felsefeye ilgili duyma ihtimallerini artırmaktır. Ayrıca felsefenin temelinde her şeyden önce kavram eğitiminin bulunduğunu ve kavramlara yönelik farkındalığın bu araştırma açısından da önemli olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Goering (2008), dördüncü sınıf öğrencileriyle yaptığı bir etkinlikte atılan atom bombası yüzünden ölmek üzere olan Japon bir kızın hikâyesini okur ve ardından çocuklara, hikâyedeki en ilginç buldukları şey üzerine soru sormalarını ister. Hikâye sonunda çocukların, bomba ve savaş ile de ilgili olmakla birlikte, en çok sordukları sorular -Japon kız neden

ölmek zorunda? gibi- ölüm üzerine olmuştur. Çocukların burada merak ettiği konu aslında, ölümle birlikte, hayattır. Varoluşçu filozoflara göre hayat, ölüm karşısında anlam bulur ya da anlamını yitirir. Varoluş sözcüğünün çağrışım yaptığı en yakın duygu, var olmak, hayatta olmak, yaşam sürmek gibi görünsede, bu sözcük aslında, yok oluşu hatırlatır (Taşdelen, 2017). “Her şey zıddı ile kaimdir.” prensibi gereğince bir çocuğun canlı ile cansız arasındaki farkı söylemesi ölüm ve hayat kavramları üzerine düşündüğünün ve aralarındaki ayrıma varabildiğinin ifadesidir.

Oral (2013)’a göre felsefe programları, çocukların akademik başarılarının yanı sıra ahlak ve ahlaka ilişkin konular hakkında da sorumluluk kapasitelerini geliştirir. Bu tür programlar, çocukların eleştirel, olumlu ve makul düşünme becerilerini geliştirir. Ayrıca, bu programlar, özgüven, diğerlerine karşı anlayış, hoşgörü geliştirme ve alternatif bakış açılarını anlama ve değerlendirebilme, birbirlerine saygı duyma, başkalarına karşı daha sabırlı olma, okul ve öğrenim konusunda olumlu tutum geliştirme, daha merak uyandırma ve sorgulama yapma kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olur. (Millet & Tapper 2012; Gregory 2011; Burgh & Yorshansky 2011; Daniel & Auriac 2011).

Okul öncesi dönem çocukları ile yapılan bu çalışmada da pek çok maddede Oral (2013)’in görüşlerini destekler nitelikte sonuçlara ulaşılmıştır. Nitekim çalışma kapsamında Okul Öncesi Dönem Çocuklarına Yapılan Felsefe Etkinliklerine Yönelik Öğretmen Görüşme Formu aracılığı ile deney grubunun öğretmeninden elde edilen verilerde, eğitim süresince yapılan etkinlikler sayesinde çocukların tüm gelişim alanlarında gözle görülür bir ilerleme olduğu, çocukların çevrelerine karşı merak ve sorularının arttığı, kavram dağarcıklarının genişlediği ve özellikle hoşgörü gerektiren ahlaki durumlarda olumlu davranışlarının arttığı dile getirildiği belirlenmiştir. Öte yandan kontrol grubu öğretmeni ile de görüşme yapılmış ve çocuklarla felsefenin çocuğun gelişimine katkısı konusunda deney grubu öğretmeni ile hemfikir olduğu görülmüştür. Ayrıca kontrol grubu öğretmeni, çocuklarla felsefenin çocukların kişilik gelişimi, sosyalleşmesi, arkadaşlık ilişkileri ve probleme çözüm yolları üretebilmesi konusunda faydalı olacağını tahmin etmekte olduğunu, her insanın doğumundan itibaren felsefeye ihtiyaç duyduğunu, felsefe etkinliklerinin okul öncesi eğitim programında yer alması gerektiğini ve kendi sınıfında bunun eksikliğini hissettiğini belirtmiştir. Worley (2009), “Okullarda Felsefenin Felsefesi” isimli çocukların felsefe yapıp yapamayacağını ele aldığı çalışmada, çocukların felsefeye doğal olarak meyilli olduklarını ve felsefenin okullara girmesinin gerekliliğini vurgular. Erken çocukluk eğitiminde düşünme becerilerinin geliştirilmesini hedef alan bir planlama, çocukların merak duygularını desteklemeli, araştırma yapmaları için cesaretlendirmeli, problemlere farklı çözüm yolları bulmalarına olanak sağlamalı ve çocukların kendi günlük yaşantılarına ilişkin kararlar almalarını desteklemelidir (Ezmeçi & Akman, 2016).

Grunioni (2013)’ye göre çocuklar için felsefe programı, dil, iletişim, matematik, bilim ve sanat dersleri içerisinde tüm müfredata yerleştirilmiş yeni bir proje olarak sunulmalıdır. Gereki olan tüm materyaller, resimli çocuk kitapları ve felsefi içerikli öyküler öğretmen tarafından önceden hazırlanmalıdır. Öğretmenler, ders programının dışına çıkarak çocuklarla felsefe etkinlikleri ile çocukların, soru sorması, argümanlar ve zıt argümanlar üretebilmesi, diğerlerinin görüşlerini saygıyla dinlemesi ve problemlere çözüm üretebilmesi için otantik tartışma ortamları yaratabilirler.

Tablo 3. Kontrol grubundaki çocukların felsefi tutum ve davranışlarını belirleme kontrol listesi ön test ve son test puanlarının wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları

Ön Test-Son Test	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif Sıra	7	10,00	70,00	,676	,499*
Pozitif Sıra	11	9,18	101,00		
Eşit	4				

p<.05 *Negatif sıralar temeline dayalı

Tablo 3 incelendiğinde kontrol grubundaki çocukların uygulama öncesi ve uygulama sonrası aldıkları felsefe puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir, z=.676, p>.05. Analiz sonuçlarına dayalı olarak, kontrol grubundaki çocukların felsefi tutum ve davranış puanlarında üç aylık bir sürede anlamlı düzeyde gelişme olmadığı söylenebilir.

Tablo 4. Deney ve kontrol grubundaki çocukların felsefi tutum ve davranışlarını belirleme kontrol listesi son test toplam puanlarının mann whitney u testi sonuçları

Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Deney	20	29,85	597,00	53,000	,000
Kontrol	22	13,91	306,00		

p<.05

Tablo 4’te deney ve kontrol grubunun felsefi tutum ve davranış kontrol listesinden aldıkları son test puanlarına ilişkin sonuçlar verilmiştir. Deney ve kontrol grubuna ait ölçümler arasında uygulama sonrasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Mann Whitney U testi yapılmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde deney ve kontrol grubundaki çocukların felsefi tutum ve davranış puanları arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir, $U=53,000$, $p<.0001$. Bu sonuca dayalı olarak uygulama sonrası deney grubundaki çocukların felsefi tutum ve davranış belirleme kontrol listesinden aldıkları puanların, kontrol grubundaki çocukların puanlarından daha yüksek; sıra ortalamaları dikkate alındığında ise farklılaşmanın deney grubundaki çocuklar lehine olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bulguya göre deney grubuna uygulanan çocuklarla felsefe eğitimi etkinliklerinin çocukların felsefi tutum ve davranış puanlarında farklılaşma yarattığı söylenebilir. Farklı ülkelerde, farklı zaman ve süreçlerde yapılan ve aşağıda özetlenmiş olan çalışmalar da bu sonucu desteklemektedir.

Felsefi tutum genel olarak eleştirel, sorgulayıcı, olaylara ve evrene bütüncül gözle bakabilen, doğru akıl yürüten, düşündüğünü ifade edebilen, başkalarının fikirlerine saygılı olabilen ve toplumun yararına olacak şekilde etik ilkelere bağlı kalarak eylemde bulunan bir tavırla ilgilidir. Aynı zamanda neden-sonuç ilişkisi kurabilmeyi ve objektif olabilmeyi de gerektirir. Reznitskaya ve Glina (2013), yaptıkları çalışmada devlet okulunda geleneksel sınıflara devam eden çocuklar ile çocuklar için felsefe sınıfına devam eden çocuklara 12 hafta boyunca haftada bir metin temelli tartışmalar yaparak kıyaslamışlardır. Elde edilen sonuçlara göre çocuklar için felsefe sınıfına devam eden çocukların, geleneksel sınıflara devam eden çocuklara göre, aynı fikirde olmadıklarını belirtmekten çok daha fazla hoşlandıkları, tartışma sürecinde daha fazla yorum yapabildikleri, konuşulan konu dışına çıkmadan bağlamsal düşündükleri, farklı görüşlerini açıkladıkları ve gerekçelendirdikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca çocuklar için felsefe sınıfında olan çocukların diğer gruptaki çocuklara göre, tartışma esnasında herkesin eşit bir şekilde söz hakkı alma durumuna daha çok dikkat ettiği ve işbirlikçi bir şekilde fikirler ürettiği bulunmuştur. Säre vd. (2016) ise, okul öncesi dönem çocuklarıyla yaptıkları çalışmada çocuklar için felsefe programının çocukların muhakeme etme, analogi yapma, gerekçe gösterme, “-den dolayı” bağlacını kullanma ve ilişkisel bağlantılar kurma (bütünlüklü düşünme) becerilerini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Mirabal (2008), fenomenolojik durum çalışması yöntemini kullanarak yaptığı çalışmada çocuklar için felsefe eğitimi bir araç olarak kullanmış ve çocukların yaşadıkları dünyayı sorgulamaya istekli ve yetenekli oldukları sonucuna ulaşmıştır (s.ii).

Matsuoka (2007), ortaokul öğrencilerinde düşünme süreçlerinin çocuklar için felsefe programının etkisiyle nasıl şekillendiğini tespit etmek amacıyla bir çalışma yapmış ve deney grubundaki öğrencilerin öğrendiklerini grup görüşmelerine yansıttıkları ve kişisel bağlantılar kurduklarını tespit etmiştir. Örneğin “kötü”, “yanlış” ve “farklı” kavramları üzerine tartışıldığında bu öğrenciler yüzeysel yorumlarla yetinmeyerek daha derin anlamlar üzerine düşünmüşlerdir. Ayrıca bu öğrencilerin birbirlerinin görüşlerine karşı daha saygılı olduğu bulunmuştur. Felsefi tutuma işaret eden bu bulgular, araştırmadan elde edilen bulguyla paralel niteliktedir.

Felsefi tutum, varlığın bütünlüğü içinde bilgileri değerlendirme fırsatı sunar ve böylece insana, bilgiye dayalı eylemlerinin (fiil), başka bir deyişle iradi hareketlerinin gerektiği gibi yapılması hususunda yol gösterir (Öner, 1995). Bu bakımdan felsefi tutum insana, varlığa dair edindiği bilgiyi gerektiği gibi, akla uygun şekilde kullanabilme imkânı verir. Marashi (2009), erkek çocuklar ile yaptığı çalışmada çocuklar için felsefe eğitiminin deney grubundaki çocukların akıl yürütme becerilerinde anlamlı bir farklılık yarattığı sonucunu elde etmiştir.

Topping ve Trickey (2007b), yaptıkları çalışmada işbirlikçi interaktif diyaloglar da içeren bir düşünme eğitimi programının çocuklar üzerindeki bilişsel etkilerini ölçmeyi amaçlamışlar ve sonuç olarak çocuklarla felsefenin yalnızca sözlü bilişsel değil sözsüz ve sayısal akıl yürütme becerilerini de artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Williams (1993) tarafından 11-12 yaş çocukları ile yapılan çalışmada, çocuklarla felsefenin okuma kabiliyetini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Akıl yürütme, alternatif fikirler üretme, varsayımları değerlendirme ve eleştirel düşünme yeteneği kazandıkları, yapılan video analizleri sonucunda anlaşılmıştır. Ayrıca öğretmenler kişilerarası ilişkilerde, özellikle dinleme becerisinde grup etkileşiminde artma ve öfkede azalma olduğunu gözlemlemişlerdir.

Trickey ve Topping (2006)’e göre çocuklar için felsefe programı, çocukların kendi görüşlerini gerekçelendirme ve diğerlerinin görüşlerine neden katıldıklarını ya da katılmadıklarını açıklayabilme ile kendini belli eden eleştirel düşünme yeteneğine vurgu yapar. Ayrıca program sosyal beceri, iletişim becerisi, empati ve diğerlerinin hislerine karşı hassasiyeti de gerektirir. Bu bakımdan çocuklarla felsefe etkinlikleri ile özgüven, özyeterlilik, sosyal zekâ ve duygusal zekânın gelişmesi beklenen sonuçlar arasındadır.

Topping ve Trickey (2007a), felsefi sorgulamaların çocukların interaktif davranışlarına etkisini inceledikleri çalışmalarının sonucunda, deney grubundaki çocukların, açık uçlu soru sorma, akranlarıyla olan sınıf diyaloglarına katılma, ileri sürülen görüşlerin haklılığını sorgulama ve görüşlerini gerekçelendirme becerilerinde gelişme görülmüştür. Ayrıca deney grubunda öğretmen-öğrenci diyalogu artma saptanmıştır. Bunun yanı sıra deney grubundaki çocukların özgüveninin arttığı, bağımlılık ve anksiyetelerinin azaldığı bulunmuştur. Çocuklardan yarısının, özellikle sosyal davranışlar, özgüven, duyguları kontrol, ilişkiler ve empati konusunda, duygusal zekalarının arttığı tespit edilmiştir.

Daniel vd. (2005), yaptıkları çalışmada çocuklar için felsefe etkinliklerinin 10-12 yaşlarındaki çocukların mantıksal, yaratıcı, sorumlu ve üst bilişsel düşünme becerilerini geliştirdiği sonucunu elde etmişlerdir. Sönmez (2016, s.v)'in çalışmasında da seçmeli düşünme eğitimi dersinin 6. sınıf öğrencilerinin eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Yaratıcılık ve yaratıcı düşünme, araştırmalarda, çocuklarla felsefenin çocuklar üzerine etkisine dair en çok incelenen alanlardandır. Nitekim Taş (2017), 48-72 aylık çocuklarla yaptığı araştırmada çocuklar için felsefe eğitiminin zihin kuramı ve yaratıcılık açısından etkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Deney ve kontrol gruplarına uygulanan son test sonuçlarına göre zihin kuramı alt puanlarının (beklenmedik içerik değişikliği hariç) ve yaratıcılık alt puanlarının deney grubu lehine anlamlı bir şekilde farklı çıktığı bulunmuştur. Yaratıcılık alt boyutları olan akıcılık, orijinallik, başlıkların soyutluğu, zenginleştirme, erken kapamaya direnç ve yaratıcı kuvvetler listesi bakımından deney grubundaki çocuklarda anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Zihin kuramı ise Perner (1999) tarafından kişinin başkalarının istekleri, düşünceleri, hisleri ve niyetleri gibi zihinsel durumlarına yönelik çıkarsama yapma ve bu zihinsel durumların etkisiyle insanların nasıl davranacağına ilişkin tahminlerde bulunma becerisi olarak tanımlanmaktadır (Taş, 2017, s.18-19).

Ghaedi vd. (2015), 5-6 yaş çocuklarıyla yaptıkları çalışmada çocuklar için felsefe programının okul öncesi dönemde çocukların yaratıcılığını geliştirdiği sonucuna ulaşmışlardır. Çalışma sonucunda çocukların probleme çok sayıda çözüm yolu üretebilme ve yeni fikirler üretme becerilerinde artış görülmüştür. Çocukların farklı açılardan bakabilme, orijinal ve eşsiz fikirler üretebilme ve fikirlerini detaylı bir şekilde açıklayabilme becerisi artmıştır.

Pourtaghi vd. (2014), Torrance Yaratıcılık Testi kullanarak yaptıkları deneysel çalışmada çocuklar için felsefe eğitiminin deney grubundaki çocukların yaratıcılığını artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Torrance (1974) yaratıcılığı "Boşlukları, rahatsız edici ya da eksik sözleri sezip, bunlar hakkında düşünce ya da varsayımlar kurmak, bunları sınamak, sonuçları karşılaştırmak ve olasılıkla bu varsayımları değiştirip yeniden sınamak." olarak tanımlanmaktadır. Bir ürün ya da düşüncenin yaratıcı olması için tek başına orijinal olması yeterli olmayıp yaratıcı ürün ya da fikrin sosyal açıdan değerli, kullanışlı ve estetik de olması gerekmektedir (Shalley, Zhou & Oldham'dan aktaran Taş, 2017, s.32). Portaghi vd. (2014)'nin çalışmasında çocuklar için felsefenin yaratıcılığı geliştirdiği yönündeki sonuç, yaratıcılığın içeriği düşünüldüğünde bu araştırmadan elde edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir.

Tablo 5: Deney grubundaki çocukların felsefi tutum ve davranışlarını belirleme kontrol listesi son test ve kalıcılık testi puanlarının wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları

Son Test- Kalıcılık Testi	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p	\bar{X}
Negatif Sıra	0	,00	,00	2,207	,027*	
Pozitif Sıra	6	3,50	21,00			
Eşit	14					
Son test						27,70
Kalıcılık						28,80

p<.05 *Negatif sıralar temeline dayalı

Tablo 5 incelendiğinde deney grubundaki çocukların son test ve kalıcılık testinden aldıkları felsefe puanları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir, $z=2,207$, $p<.05$. Analiz sonuçlarına dayalı olarak, deney grubundaki çocukların kalıcılık testi puanlarının son testten aldıkları puandan anlamlı derecede yüksek olmasından dolayı etkinliklerin kalıcılık konusunda etkili olduğu ve sonraki süreçte de çocukların felsefi tutum ve davranışlarını geliştirdikleri söylenebilir. Bu durumda deney grubundaki çocukların, yapılan felsefe etkinlikleri sonucunda kazandıkları felsefi tutum ve davranışları içselleştirerek devam ettirdikleri düşünülebilir.

4. Sonuçlar

Okul öncesi dönemdeki çocuklara uygulanan felsefe eğitimi etkinliklerinin çocukların felsefi tutum ve davranışlarını incelemek amacıyla Ankara İli Keçiören İlçesinde yapılan çalışmanın sonuçlarına bu bölümde yer verilmiştir.

- Araştırmaya katılan çocukların % 42,8'i 52-60 ay aralığında; % 52,4'ü ise 61-72 ay aralığında yer almaktadır. % 47,6'sı kız, % 52,4'ü erkektir.
- Deney ve kontrol grubundaki çocukların ön test puanları arasında Mann Whitney U Testi sonucuna göre anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.
- Deney grubundaki çocukların ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır.
- Kontrol grubundaki çocukların ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır.
- Deney ve kontrol grubundaki çocukların son test puanları arasında Mann Whitney U Testi sonucuna göre anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir.
- Deney grubundaki çocukların son test ve kalıcılık testi puanları arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Çocukların kalıcılık testinden daha yüksek puan aldıkları saptanmıştır.

5. Öneriler

- Felsefe eğitimine küçük yaşlardan itibaren başlanmalıdır. Bu amaçla, Okul Öncesi Eğitim Programında ayrı bir etkinlik çeşidi olarak felsefe etkinliklerine yer verilebileceği gibi programdaki diğer etkinlikler içerisinde de uygun sorularla çocukların felsefi düşünme becerileri desteklenmelidir.
- Okul Öncesi Eğitim Programında çocuklara kazandırılmak istenen felsefi tutum ve davranışların içeriği tanımlanmalı ve hangi yöntem ve materyaller ile kazandırılacağı belirtilmelidir.
- Okul öncesinde felsefe eğitimine yönelik örnek etkinliklere yer verilmeli, öğretmenler bu konuda hizmet içi eğitim kurslarıyla eğitilmelidir.
- Okul öncesi dönem çocuklarına yönelik felsefe eğitimi kitaplarının ve felsefi içerikli hikaye kitaplarının sayısı artırılmalı, bu kitaplar öğretmenler ve ebeveynler tarafından kolaylıkla ulaşılabilir hale getirilmelidir.
- Çocuklarla felsefe konusunda iyi bir eğitim programı yapabilmek için felsefe eğitimcileri ile okul öncesi eğitimcilerinin birlikte çalışması teşvik edilmelidir.
- Öğretmenlerin, küçük yaş grubu çocuklarla nasıl felsefe yapacaklarını adım adım anlatan, bu süreçte karşılaşılabilecekleri güçlükleri ve çözüm önerilerini içeren öğretmen kılavuz kitapları hazırlanmalıdır.
- Okul Öncesi Eğitimi lisans programına, çocukların felsefi sorgulama ve düşünme becerilerinin nasıl geliştirileceği üzerine "Çocuklarla Felsefe" dersi eklenmeli ve öğretmen adaylarının bu konuda uygulamalı eğitim alması sağlanmalıdır.

6. Kaynakça

- Baştürk, R. (2009). Deneme modelleri. A. Tanrıoğen (Ed.), *Bilimsel araştırma yöntemleri* içinde (s. 29-54). Ankara: Anı.
- Bayraktar, L. (2013). *Felsefe ile*. Ankara: Aktif Düşünce.
- Burgh, G. & Yorshansky, M. (2011). Communities of Inquiry: politics, power and group Dynamics. *Educational Philosophy and Theory*, 43(5), 436-452.
- Çayır, N.A. (2015). *Çocuklar için felsefe eğitimi üzerine nitel bir araştırma*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Daniel, M. F. & Auriac, E. (2011). Philosophy, critical thinking and philosophy for children. *Educational Philosophy and Theory*, 43(5), 415-435.
- Daniel, M. F., Lafortune, L., Pallascio, R., Splitter, L., Slade, C. & Garza, T. (2005). Modeling the development process of dialogical critical thinking in pupils aged 10 to 12 years. *Communication Education*, 54(4), 334-354.
- Dirican, R. & Deniz, Ü. (2017). Okul öncesi dönemdeki çocukların felsefi tutum ve davranışlarını belirleme kontrol listesi: geçerlik güvenirlik çalışması. *Turkish Studies*, 12(14), 137-150.
- Ezmeçci, F. & Akman, B. (2016). Erken çocukluk döneminde düşünme becerileri reggio emilia yaklaşımı ve high scope programı. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 1-13.
- Ghaedi, Y., Mahdian, M. & Fomani, F.K. (2015). Identifying dimensions of creative thinking in preschool children during implementation of philosophy for children (P4C) program: a directed content analysis. *American Journal of Educational Research*, 3(5), 547-551.
- Gregory, M. (2011). Philosophy for children and its critics: a mendham dialogue. *Journal of Philosophy of Education*, 45(2), 199-219.

- Gruoniou, O. (2013). The philosophy for children, an ideal tool to stimulate the thinking skills. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 76, 378-382.
- Goering, S. (2008). Finding and fostering the philosophical impulse in young people: a tribute to the work of Gareth B. Matthews. *Metaphilosophy*, 39(1), 39-50.
- Heimsoeth, H. (2007). *Felsefenin temel disiplinleri* (T. Mengüşoğlu, Çev.). Ankara: Doğubati.
- Johnson, B. & Christensen, L. (2014). *Eğitim araştırmaları, nicel, nitel ve karma yaklaşımlar* (S. B. Demir, Çev.). Ankara: Eğiten Kitap.
- Kizel, A. (2015). Philosophy with children, the poverty line, and socio-philosophic sensitivity. *Childhood and Philosophy*, 11(21), 39-162.
- Lipman, M. (1988). *Philosophy goes to school*. Philadelphia: Temple University.
- Lone, J. M. (2013). Philosophical sensitivity. *Metaphilosophy*, 44(1-2), 171-186.
- Marashi, S. M. (2009). Teaching philosophy to children: a new experience in Iran. *Analytic Teaching*, 27(1), 12-15.
- Matsuoka, C.J. (2007). *Thinking processes in middle school students: looking at habits of the mind and philosophy for children hawai'i*. Doctoral Dissertation, University of Hawai'i, Hawai.
- Michaud, O. (2013). *A qualitative study on education authority, shared authority and the practice of philosophy in a kindergarten classroom: a study of the multiple dimensions and complexities of a democratic classroom*. Doctoral Dissertation, Montclair State University, Montclair.
- Millett, S. & Tapper, A. (2012). Benefits of collaborative philosophical inquiry in school. *Educational Philosophy and Theory*, 44(5), 546-567.
- Mirabal, B. L. (2008). *Singing sacred songs in public schools: perspectives of primary school students*. Doctoral Dissertation, Columbia University, Columbia.
- Oral, S. B. (2013). Can deweyan pragmatist aesthetics provide a robuts framework for the philosophy for children programme?. *Stud Philos Educ*, 32, 361-377.
- Öner, N. (1995). Felsefi tutum. *Felsefe Dünyası*, 18, 3-6.
- Platon. (1995). *Diyaloglar 2* (T.Gökçöl, Çev.). İstanbul: Remzi.
- Pourtaghi, V., Hosseini, A. & Hejazi, E. (2014). Effectiveness of implementing philosophy for children program on students' creativity. *Scientific Journal of Pure and Applied Sciences*, 3(6), 375-380.
- Reznitskaya, A. & Glina, M. (2013). Comparing student experiences with story discussions in dialogic versus traditional settings. *The Journal of Educational Research*, 106, 49-63.
- Schertz, M. (2007). Avoiding 'passive empathy' with philosophy for children. *Journal of Moral Education*, 36(2), 185-198.
- Sönmez, B. (2016). *Düşünme eğitimi dersinin ilköğretim 6.sınıf öğrencilerinin eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerine etkisi*. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Taş, I. (2017). *Çocuklar için felsefe eğitimi programının 48-72 aylık çocukların zihin kuramı ve yaratıcılıklarına etkisi*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Taşdelen, V. (2017). *Benlik ve varoluş*. Ankara: Hece.
- Trickey, S. & Topping, K. J. (2006). Collaborative philosophical enquiry for school children: social-emotional effects at 10–12 years. *School Psychology International*, 27(5), 599-614.
- Topping, K. J. & Trickey, S. (2007a). Impact of philosophical enquiry on school students' interactive behaviour. *Thinking Skills and Creativity*, 2, 73–84.
- Topping, K. J. & Trickey, S. (2007b). Collaborative philosophical enquiry for school children: cognitive effects at 10–12 years. *British Journal of Educational Psychology*, 77, 271-288.
- UNESCO (2007). *Philosophy, a school of freedom*. France: UNESCO.
- Weber, A. (1991). *Felsefe tarihi* (V. Eralp, Çev.). İstanbul: Soysal.
- Williams, S. (1993). *Evaluating the Effects of Philosophical Enquiry in a Secondary School*. The Village Community School Philosophy for Children Project.
- Worley, P. (2009). Philosophy in philosophy in schools. *Think*, 8(23), 63-75.